

Postoji nada da će, nakon detaljne analize i po uzoru na svjetske metode, javnost shvatiti značaj materijalnih spomenika, pravilan način postupanja sa njima i činjenicu da su upravo oni ti koji svjetskom kapitalu donose najviše sredstava i privlače najviše turista i da će shvatiti kakvu vrijednost posjedujemo i koliko je trebamo čuvati. O tome najbolje svjedoče završne riječi samoga autora, u kojima on naglašava da bi jedino tada bilo jasno koliki je zapravo gubitak to što Sarajevska Hagada, više od stotinu godina predstavlja mrtvi kapital i što se ne izlaže u javnosti.

TIJANA KRIŽANOVIĆ

Behija Zlatar, *Gazi Husrev-beg, Orijentalni institut u Sarajevu, Posebna izdanja XXXII, Sarajevo, 2010, 236 str.*

U historiografiji značajno mjesto zauzimaju monografije i biografska djela koja se iscrpno bave određenim problemom, pojavom ili osobom. Djela ovog tipa sadrže mnoštvo podataka, jezgrovita su i važna za naučnu i širu javnost. Jedna takva knjiga nedavno je objavljena od strane Orijentalnog instituta u Sarajevu. Riječ je o monografiji *Gazi Husrev-beg*, dr. Behije Zlatar, u kojoj autorica svojim vještim pristupom i naracijom uspijeva da nam ukaže na impresivnu ulogu ovog namjesnika, vojskovođe i vakifa u historiji Bosne i Hercegovine i Osmanskog carstva u cjelini.

Djelo se sastoji od šest poglavlja i kako sama autorica kaže u uvodnom dijelu, ovaj rad je pokušaj da se na osnovu postojeće

literature i bogate arhivske građe napiše biografija Gazi Husrev-bega. O ovoj znamenitoj ličnosti prije nje pisali su Ćiro Truhelka (*Gazi Husrefbeg, njegov život i njegovo doba*, Sarajevo 1912), Safvet-beg Bašagić (*Gazi Husrev beg, U spomen četiristogodišnjice dolaska u Bosnu*, Sarajevo 1907), Mehmed Spaho (*Gazi Husrev-beg: slika iz bosanske prošlosti*, Sarajevo 1907), Hamdija Kreševljaković (*Gazi Husrevbeg*, Sarajevo 1930), *Spomenica Gazi Husrevbegove četiristogodišnjice*, Sarajevo 1932. godine.

Posebnu vrijednost monografiji *Gazi Husrev-beg* daje veći broj neobjavljenih izvora koje je dr. Zlatar koristila prilikom istraživanja. U prvom redu vrijedi istaći neobjavljene izvore iz arhiva u Istanbulu i Ankari, zatim one iz *Državnog arhiva u Dubrovniku*, te izvore iz *Gazi Husrev-begove biblioteke, Orijentalnog instituta, Uprave Gazi Husrev-begovog vakufa i Istorijskog arhiva* iz Sarajeva. Cilj ovog rada jeste da se kroz objavljene i neobjavljene izvore, te korišćenu literaturu, na jednom mjestu, predstavi snažna uloga Gazi Husrev-bega kao državnog službenika i vojskovođe u Osmanskom carstvu i da se prikaže njegov doprinos urbanizaciji Sarajeva kroz podizanje građevina i osnivanje vakufa.

U prvom poglavlju *Gazi Husrev-beg (Od Sereza do Sarajeva)* autorica donosi podatak da su tri kćeri sultana Bajezida II (1481-1512) bile udate za ljude sa naših prostora. Jedna od njih, sultanija Seldžuka, Gazi Husrev-begova majka, bila je žena Ferhad-bega, rođenog u Hercegovini. Obzirom da je Ferhad-beg bio oženjen sultanijom, to nam govori da je bio markantna ličnost, jer su sultani imali običaj da svoje kćeri udaju za sposobne vojne i civilne službenike kako bi ih čvršće vezali za Carstvo. Gazi Husrev-beg rođen je 1480. godine u Serezu (današnja Grčka), a nakon

smrti oca, kao sultanov unuk, premješten je u Istanbul gdje na carskom dvoru dobija odgoj i obrazovanje. Iako ne postoji dovoljno poznatih podataka o životu Gazi Husrev-bega iz mladih dana period njegovog namjesništva na Balkanu prilično je osvijetljen. Ovo je vrijeme kada je osmanska država bila na vrhuncu moći, a Gazi Husrev-beg se iskazao kao sposoban vojskovođa čijim zaslugama su osvojena važna područja prema Zapadu. Behija Zlatar smatra da su neki osmanski hroničari neopravdano umanjili njegovu ulogu u opsadi i osvajanju Beograda (1521.). Pritom, navodi podatak iz dokumenta koji se čuva u Arhivu Topkapi muzeja u Istanbulu da je Gazi Husrev-beg još 27. juna 1521. godine uspio blokirati sve prilaze Beogradu i da je pripremajući opsadu, 27. redžepa (3. jula 1521.) došao pod Beograd. Nakon osvajanja beogradske tvrđave 29. avgusta 1521. godine u kojoj se istakao kao dobar vojskovođa i ratnik dobija titulu *Gazi*. U septembru iste godine postavljen je na mjesto bosanskog namjesnika. Zanimljiv je podatak da se u vakufnami za Gazi Husrev-begovu medresu iz 1537. godine prvi put susreće naziv *valija* za upravitelja jedne vojno-administrativne jedinice (*vali bi liva-i Bosna*). Njegovu upravu obilježili su brojni uspješni vojni pohodi. Međutim, Gazi Husrev-beg će ostati poznat po nemjerljivom doprinosu u razvoju Sarajeva. Bio je oženjen oslobođenom robinjom po imenu Šahdidar koja se također iskazala kao vakif podigavši džamiju i mekteb nedaleko od zadužbina svoga muža.

Gazi Husrev-beg je umro u Sarajevu 18. juna 1541. godine. Nije imao muških potomaka. Neki historiografi objavili su da je imao sina po imenu Mahmud. Međutim, autorica kao demantij ovom podatku navodi defter Bosanskog sandžaka iz 1541. godine u kojem piše da će neke čifluke koje je Gazi

Husrev-beg posjedovao u Bosni pošto nema muških potomaka, prema carskom zakonu dati pod tapiju. Ističe da su ti posjedi, doista pripali velikom veziru Rustem-paši. Hrabri vojskovođa, sandžakbeg i najveći vakif Sarajeva, Gazi Husrev-beg, upravljao je Bosnom punih sedamnaest godina (u prekidima od 1521. do 1541.), podižući građevinske objekte koji će preporučiti Sarajevo i učiniti ga centrom ove pokrajine Osmanskog carstva.

U drugom poglavlju pod nazivom *Gazi Husrev-begov vakuf* dr. Zlatar nam sugerira koji su najvažniji izvori za proučavanje ovog vakufa. U knjizi donosi podatak da su se Gazi Husrev-begova vakufska dobra nalazila u šest područja na tlu Osmanskog carstva - u Serezu (Grčka) Sarajevu, Tešnju, Jajcu, Ostrovici (Dalmacija-Hrvatska) i u Požezi (Hrvatska). U Sarajevu je podigao džamiju, mekteb, imaret i musafirhanu, medresu, hanikah i biblioteku. Za održavanje ovih objekata uvakufio je imanja (sela), dućane, novac, kuće i dr. Gazi Husrev-beg je i određenu sumu novca uvakufio kako bi se mogao davati na zajam pojedincima, pa je ovaj vid zajma prepoznat kao važan potencijal u privrednom razvoju Sarajeva. Iz tapu tahrir deftera (*Istanbul, Başbakanlık osamnlı Arşivi - Tapu Tahrir defterleri*) autorica navodi podatak da je gotovina Gazi Husrev-begovog vakufa iznosila 900.000, odnosno 944.794 akče. To je donosilo prihod od 90.000, odnosno, 94.479 akči godišnje. Novac koji je davan na zajam privrednim subjektima donosio je najviše prihoda, dok je po rashodima na prvom mjestu bila Gazi Husrev-begova javna kuhinja (imaret). Autorici polazi za rukom da u pisanju prikaže opću sliku Carstva, te se nakon sažetih informacija vrlo suptilno vraća na glavnu temu svoga rada, nastavljajući s podacima vezanim za bosanskog sandžakbega. U daljem tekstu predočava nam listu

prihoda Gazi Husrev-begovog vakufa, ime-
na i plaće službenika koji su obavljali duž-
nosti u zadužbinama, te podatak da je ovaj
vakuf dugo vremena nakon namjesnikove
smrti bio zaštićen od raznih uzurpacija.
Historijski izvori, u prvom redu vakufname,
kao i popisi Gazi Husrev-begovog vakufa iz
XVI i s početka XVII stoljeća pokazuju da
je ovo bio najbogatiji i najveći vakuf u Bosni.
Sarajevo su tokom narednih stoljeća često
zahvaćali požari i potresi od kojih ni ove gra-
đevine nisu bile pošteđene. Međutim, Gazi
Husrev-begov vakuf je jedan od rijetkih u
Bosni i Hercegovini koji je opstao do danas.

Gazi Husrev-begov kompleks građevina,
naslov je narednog poglavlja. U ovom dijelu
autorica ističe podatak da je samo u Sara-
jevu bosanski valija dao da se izgradi blizu
300 objekata. To je najznačajniji kompleks
sakralnih i profanih građevina podignu-
tih u Bosni za vrijeme osmanske vladavine.
Većina ovih objekata nastala je u periodu
između 1529. i 1537. godine. Od svih ar-
hitektonskih zdanja, autorica s razlogom
ističe Gazi Husrev-begovu džamiju koja je
najmonumentalnija i najpoznatija građevi-
na ovog vakifa. Nju je projektovao tadašnji
glavni carigradski arhitekt Adžem Esir Ali,
prethodnik čuvenog Kodža Mimar Sinana.
Izgradnja ove džamije završena je 1531. go-
dine. Danas ona predstavlja jedan od simbo-
la grada Sarajeva. Kada je u pitanju datiranje
nastanka Gazi Husrev-begove sahat-kule,
većina autora koji su do sada pisali o njoj,
prihvatili su podatak osmansko-turskog hi-
storiografa i geografa Katiba Čelebi koji je
zabilježio da je ovo zdanje izgrađeno u XVII
stoljeću. Behija Zlatar, izgradnju sahat-kule
smješta u vrijeme nastanka deftera Bosan-
skog sandžaka 1565. godine. Ona ističe da
se u okviru ovog deftera nalazi i popis Gazi
Husrev-begovog vakufa u kojem se spominje

kuća za sahadžiju u neposrednoj blizini ka-
ravan-saraja, te da je ta kuća najvjerovatnije
stajala uz sahat-kulu.

Poslije smrti Gazi Husrev-bega iz sred-
stava njegovog vakufa sagrađeno je, između
ostalog, nekoliko hanova, vodovod i prva
bolnica u Sarajevu. Gazi Husrev-begove za-
dužbine ne predstavljaju samo prve objekte
gradskog karaktera, već su one osovina daljeg
razvoja grada. Ovi građevinski objekti imaju
veliku vrijednost, kako u domenu graditelj-
stva, tako i u njihovoj ulozi u kulturnom,
vjerskom, prosvjetnom i privrednom životu.
Ovo poglavlje prate fotografije građevina iz
Gazi Husrev-begovog kompleksa koji se i da-
nas mogu vidjeti u jezgri sarajevske Baščaršije.

U poglavlju *Hasovi Gazi Husrev-bega*
prema defteru Bosanskog sandžaka iz 1530.
godine, navodi se podatak da je zemljišnim
posjedima ovog upravitelja pripadalo 10 gra-
dova, 158 sela i 64 čiftluka, sa ukupnim pri-
hodom od 643.979. akči. Dalje nam autorica
predstavlja detaljnu lista zemljišnih posjeda
Gazi Husrev-bega u Bosni, te sumu godišnjih
prihoda koji su ubirani sa njih. Hasovi bosan-
skog upravitelja zauzimali su prostor od Sere-
za na istoku do područja u Dalmaciji.

Behija Zlatar u petom poglavlju *Gazi
Husrev-begov dvor i svita*, piše da se u Saraje-
vu, kao sjedištu bosanskog sandžakbega nije
sačuvao niti jedan dvor – saraj. Zahvaljujući
svjedočenju savremenika, kako putopisaca
tako i dubrovačkih poslanika, može se utvr-
diti kako je on izgledao i kakvi su bili cere-
monijali koji su vladali. Autorica smatra da
je mjesto stolovanja Gazi Husrev-bega bila
vjerovatno veličajna građevina upotpunje-
na skupocjenim namještajem, ali ne ubicira
njeno mjesto, već pretpostavlja da se sandža-
kbegova rezidencija nalazila u blizini njego-
vih zadužbina. Na dvoru je postojao komple-
tan ceremonijal, od trenutka kada poslanici

zatraže audijenciju od strane ćehaje za odobrenje posjete sandžakbegu pa do obostranog darivanja. Bosanski upravitelj je posjedovao i dvorsku svitu koja je bila bogato opremljena, odjevena u haljinama od zlata, kadife i svile. Uspješnost jedne ličnosti mjerila se brojnošću njegovih službenika i pratnje. Koliko je Gazi Husrev-beg bio uspješan kao namjesnik može se zaključiti na osnovu poznatog popisa vojске u joklama defteru pred pohod na Mohač. Tu je upisan broj od 1.040 ljudi koji su neposredno stajali uz njega.

Posljednjim poglavljem ove knjige nazvanim *Sarajevo u vrijeme Gazi Husrev-bega* dr. Zlatar upotpunjuje svoje poznato djelo *Zlatno doba Sarajeva*, dajući ovaj put mnogo više podataka o spomenutim mahalama koje su nastale u doba uprave ovog bosanskog sandžakbega. Ona podsjeća na podatak da je u Sarajevu do 1512. godine bilo formirano 15 muslimanskih mahala, Mahala Varoš (*Mahalle-i Varoş-i Saray*) i kolonija dubrovačkih trgovaca (*Cema'at bazargan-i Dubrovnik*) sa ukupno 1.422 kuće i 13 baština, ali da se u narednih deset godina Gazi Husrev-begovog upravljanja Bosnom njihov broj udvostručio. Nazivi pojedinih mahala vremenom su se izgubili, jer je u to vrijeme došlo do spajanja nekih manjih mahala koje su formirale nove gradske četvrti. Ove mahale dobile su i drugačije nazive, obično po džamijama koje su bile izgrađene u kasnijem periodu. Autorica zaključuje svoje izlaganje podatkom da i danas u Sarajevu, nakon skoro pet stoljeća, postoje ulice koje nose imena mahala nastalih u vrijeme vladavine Gazi Husrev-bega.

Monografija *Gazi Husrev-beg* dr. Behije Zlatar zasigurno će dobiti važno mjesto u našoj historiografiji. Ona je svojim studioznim radom uspjela da doprinese kompletnijoj slici o životu i djelovanju ovog značajnog bosanskog namjesnika. Vrijednost rada nije

umanjena činjenicom da se autorica oslanjala na dosadašnje studije koje su se bavile istom temom, jer crpeći saznanja iz neobjavljenih izvora često poznate činjenice obogaćuje dodatnim podacima. Pri tome donosi zanimljive interpretacije. Ovo nije prvo djelo koje govori o Gazi Husrev-begu i njegovom značaju, ali je, vjerovatno, najcjelovitija monografija napisana o ovoj temi do sada. Behija Zlatar je svojim radom uspjela ukazati na važnost Gazi Husrev-bega u razvoju i širenju Bosanskog sandžaka, s akcentom na njegovu ulogu vakifa, čijim zaslugama Sarajevo doživljava urbani, kulturni, prosvjetni i ekonomski razvoj. S razlogom se može smatrati da je djelo postiglo svoj cilj. Korisno je, temelji se na historijskim činjenicama i nije opterećeno suvišnim informacijama.

NEDŽAD MURIĆ

**Halid Kadrić, *Dugo svitanje, Šahinpašić, Sarajevo, 2010,*
1-4 tom, 612, 600, 606, 607 str.**

Historija u književnim djelima, prije svih u onim koja se mogu okarakterisati kao *historijski roman*, postala je vrlo popularna na ovim prostorima te je napisano mnogo zanimljivih radova kako su pojedini autori upotrebljavali historijski (izvorni) materijal. Razmatrajući slučaj I. Andrića i njegovog načina upotrebe historijskog materijala (upravo je Andrić jedan od autora koji su u ovom kontekstu izazvali i najviše kontraverzi) Andrew Baruch Wachtel upoređuje pisca sa arheologom, a pisanje sa arheološkim iskopavanjem. Tako, prema Wachtelu, postoje tri osnovna pristupa pisanju/iskopavanju: prvi bi bio vertikalni koji vremenski zahvaća veći vremenski period ali je prostorno ograničen, drugi je horizontalni koji omogućava da se jedan sloj/